

‘... tot de volgende Kamper klap!’

*De toneelspeler Henk van Ulsen en de stad Kampen
(Kampen, 8 mei 1927 - Bussum, 28 augustus 2009)*

door Jaap van Gelderen

Uit Kampen kwam hij en dat liet hij weten in elk interview dat hij gaf, bij elk praatje dat hij, gevraagd of ongevraagd, hield. Dat was niet zonder vooraf berekend effect: de verbazing van de journalist, de lichte griezels door de zaal: kan er uit Kampen iets goeds komen? Ja dus, *ik*, Hendrik van Ulsen, geboren en getogen in die stad, ik ben van de Koornmarkt, bij de Bovenkerk.¹ En dan was er een leuke anekdote of een herinnering aan een ander Kampen dan dat van de geijkte beelden en de clichés. Zo was de speler een ware ambassadeur en bij wijlen een milde criticaster van zijn moederstad. Tot op hoge leeftijd - maar zijn uitstraling bleef jeugdig - was hij in de weer, liep hij met een *crew* te wandelen langs Burgel, Botermarkt en Plantage en zat hij in het Park om voor het nieuwe Stedelijk Museum Kampen een route in te spreken met zijn bijzonder stemgeluid, met dat lichte Saksische accent. Een laatste dienst die hij de stad bewees en die is na te horen met een *walkman* op. Want de stad zag hem graag komen (dat was een enkele keer wel eens anders) en hij liet zich graag hier zien (desnoods forceerde hij een ontmoeting). Op doorreis naar zijn buitenhuis in Wezep liep hij hier anoniem rond; soms wipte hij even bij Jan Poutsma aan, voor een prent en een praatje. Kampen was voor hem vooral ‘vertrekpunt’, en: ‘Het zijn vooral de stegen en de steegjes met hun namen die mij zo bijzonder ter harte gaan’.²

-
1. In deze bijdrage valt de nadruk op de Kamper connecties. Veel gegevens voor het vervolg zijn geput uit de klapper van Kamper kranten (Gemeentearchief Kampen) en uit de Kamper Kroniek van de *Kamper Almanak*. Ook is geput uit een ‘Dossier Henk van Ulsen’ in het Frans Walkate Archief (FWA). Een biografie gaf Ineke Jungschleger, *Henk van Ulsen. Solist*. Amsterdam 2007. (Met dvd *Dagboek van een gek*, KRO 1974). Het boek bevat een oevrelijst met 136 titels: Jungschleger, *Henk van Ulsen*, 171-178.
 2. Dit vertelde hij als jurylid bij een fotowedstrijd uitgeschreven door Plantage boekhandel Bos in 2007: Willem van Halem, *Kamper Kiekjes*. Delden [2007], 117

Als achtjarige liep Henk mee in de Palmpasen-optocht van de Doopsgezinde Gemeente Kampen.

Achtergronden

Hendrik van Ulsen werd geboren in De Engelenbergstichting, het Kamper Ziekenhuis, op 8 mei 1927 als tweede kind van Johan (Jo) van Ulsen (1895-1981) en Aaltje (Ali) Steenkamer (1898-1979). Met zijn oudere broer, Jan Willem Gerrit, scheelde hij zes jaar, een verschil in jaren dat de beide broers niet hebben kunnen overbruggen. Het gezin was met twee jongens 'voltooid', want het

ouderpaar Van Ulsen had moderne opvattingen over geboorteregeling.

Hendrik van Ulsen was vernoemd naar zijn grootvader Hendrik Steenkamer (1872), paardenhandelaar en uitbater van een uitspanning op de Agnietenberg, waar de chique luitjes een beetje eten kwamen en zich ontspannen; Henk herinnert zich hem als slim, met veel humor, ondeugend.³ Van hem, geboren in Nijkerk, erfde Henk *De Navolging van Christus* van Thomas à Kempis.

Officieel stond het gezin Van Ulsen-Steenkamer te boek als 'N.H.' (Nederlands Hervormd), maar er werd direct bijgezegd 'vrijzinnig'; op het naamkaartje dat de kleine Henk om de hals droeg stond dat ook zo omschreven, als de aanduiding van een bloedgroep.⁴ Vader had ambachtsschool, maar klom op van de tekenkamer tot de directiekamer bij de NV IJsselcentrale (vanaf 1920 was hij in Kampen gedetacheerd om Kampen en ommelanden van elektriciteit te voorzien).⁵ De moeder was als jonge vrouw

3. Beelden ontleend aan een groot interview in: *Trouw*, 16 februari 2007.

4. Het huwelijk van het echtpaar Van Ulsen-Steenkamer werd op 26 oktober 1920 in Zwolle ingezegend door ds. A. de Jonge (1874-1956) die behoorde tot de Evangelische (Groninger) richting; hij was in 1912 beroepen met steun van de vrijzinnigen om de verkiezing van een derde predikant van gereformeerde bondsrichting te voorkomen. In 1924 werd te Zwolle de Vereniging voor Vrijzinnig Hervormden opgericht. Zie J. Erdtsieck en W. Faber, *Een aanzienlijke gemeente met eerlijke verdraagzaamheid. Verkenning in de Zwolse Hervormde Gemeente gedurende de jaren 1830-1940*. Zwolle 1989, 107-110.

5. H.W. van den Hoven, 'Zestig jaar electriciteit in Kampen'. *Kamper Almanak* 1979/80, 271-283. Johan van Ulsen, die in 1913 in dienst was getreden van de *IJsselcentrale*, nam in 1961 afscheid uit gemeentedienst; alle nutsvoorzieningen waren intussen ondergebracht bij de Gemeente Kampen. Van Ulsen sr. had als werkgever een goede naam opgebouwd bij het personeel.

“Doet mée electricisch”
stond op de gevel van de
dienstwoning van de
familie Van Ulsen aan de
Koornmarkt, rechts
(nummer 7) de huisdeur,
1938. (Collectie FWA)

verpleegster; in Kampen actief bij het ‘Roode Kruis’, in de besturen van de tennisclub en van de afdeling Kampen van de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen; zij hield van motorrijden. In het begin van de jaren dertig werd er van de Buiten Nieuwstraat verhuisd naar de Koornmarkt 3-5, een half herenhuis, gelegen aan de Whedemesteeg (het was de plek van de oude pastorie van de Bovenkerk), aan de andere zijde van de steeg stond een oude ‘Vergadering’ (stammend uit de middeleeuwse ouderenzorg). Achter deze woningen lagen nog weer zaaltjes voor de Kamper nutsbedrijven, een rommelig geheel.⁶ Terzijde was het grote kazernecomplex aan de Koornmarkt: best spannend voor een opgroeiende jongen. Overheersend de St. Nicolaas- of Bovenkerk. Nabij: de IJssel, vriend en vijand tegelijk, waar je kon zwemmen en zeilen, maar ook in kon verdrinken.⁷ Moeder leerde de Kamper vrouwen koken op gas. Henk leerde van haar brood bakken en appeltaart bereiden.⁸ Zij had ook lange tijd een gastentafel. En in de oorlog kamerbewoners, om niet in de termen te hoeven vallen voor inkwartiering.

Vader Van Ulsen was lid van de Buitensociëteit, ging mee op jacht met de Kamper elite, maar, in ons verband belangrijker, hij was een kleine dertig jaar bestuurslid van de Protestantenvbond in deze stad, waar de vrijzinnige geloofsrichting vanaf 1894 door het hervormde kerkbestuur werd geweerd van de kansels. Zo was de Protestantenvbond - opgericht in 1870 - een forum

6. In 1984 bestemd tot nieuw woongebied dat de naam kreeg van de in deze buurt geboren schrijver Samuel Goudsmit (1884-1954) die romans heeft geschreven over een joodse jeugd in een stadje als Kampen rond 1895.

7. Het interview in *Trouw* (16 februari 2007) heeft als koptitel ‘Henk van Ulsen / Steeds weer die IJssel’. Hier spreekt hij over de zelfgekozen dood van een geliefd leraar Frans.

8. ‘Henk van Ulsen’. In: Bum Verbiesen, *Man in de pan*. Haarlem 1974, 112-115.

Debuut in het City-theater 16 juni 1949.
(Collectie FWA)

voor (hervormde) gelovigen met andere dan de geijkte opvattingen en tevens een samenbindend element tussen hen en de doopsgezinden en lutheranen ter stede. Henkie draaide mee in het actieve zondagschoolwerk van de Doopsgezinde Gemeente: hier speelde hij zijn eerste rolletje, *Frits de Vlinder* en liep hij mee in de optocht met Palmpasen. En aangezien zijn vader ook bestuurslid was van het Nutsdepartement kreeg hij veel van het

culturele programma mee dat deze wat deftige club in de stad organiseerde. Graag kwam hij ook bij een uitvoering van St. Caecilia in de Gehoorzaal. Door zijn vader werd Henk dus in de vrijzinnig-religieuze levenssfeer binnengeleid; Henk op zondag fietsend op weg naar het tennisveld in een hagelwit tenue, over de brug, daar komen de zwarte pakken aangestapt, bars kijkend, de meisjes zedig de ogen geloken, de jongens zijn boers, en toch stoer. Speels van aard, dromerig, zakte hij, geheel tegen eigen verwachting in, voor het toelatingsexamen van 1940 voor het Gemeentelijk Lyceum. Hij was dus al ruim 14 jaar toen hij toegelaten kon worden op de Hogere Burgerschool (de HBS); na drie jaar begon hij les te nemen in het Latijn, want het plan rijpte in hem om dominee te worden, uiteraard een van de 'lichtere' soort, één die 'gewoon sprak', op 'ooghoopte'. Intussen kon hij zijn ambities voor het toneel botvieren bij de jaarlijkse opvoering van de Kamper Lyceum Club (KLC) in de Gehoorzaal, vaak in een regisseursrol. Omdat hij in een gevaarlijke leeftijd kwam, het was tenslotte oorlog, en hij zo nu en dan 'weg' moest zijn, kwam er van deze overstap naar de afdeling gymnasium niet veel terecht.⁹ Uiteindelijk kreeg hij een 'diploma van drie jaar welvolbrachte studietijd', een wettelijke mogelijkheid die in 1934 was geopend.¹⁰ Toen het vrede was geworden en Henk intussen 18 jaar oud, zocht en vond

-
9. Over zijn belevenissen in de Tweede Wereldoorlog heeft hij twee interviews gegeven: één aan Jaap van Gelderen voor de bundel *Kinderen verhalen van de oorlog*. Kampen 1940-1945. Kampen 1990, 77-82 en, zonder zijn naam erbij, aan Adriaan Venema, 'Een jongen uit Kampen. Dertien jaar toen de oorlog uitbrak'. In: *Kleine oorlog*. Den Haag 1990, 105-117.
10. 'Stemmen uit het verleden'. *Feestkrant ter gelegenheid van 100 jaar gymasiaal onderwijs en 80 jaar H.B.S. te Kampen*. Kampen 1948, 5.

hij zijn eigenlijke bestemming: de Toneelschool in Amsterdam riep jongelui op voor een nieuwe start in de theaterwereld (eind 1945). Zonder overleg met zijn ouders deed hij toelatingsexamen en werd hij toegelaten.¹¹ Bekend is het verhaal dat hij op dat examen het gedicht 'Het Carillon' voordroeg dat in 1945 was gepubliceerd in de bundel *Het Veerhuis* door zijn vroegere lerares klassieke talen, mej. dr. I.G.M. Gerhardt.¹² Talloze malen - op 4 mei herdenkingen, bij Poëzie Hardop - heeft hij dat gedicht vertolkt met alle nuances die zijn stem hem bood. Zijn domicilie werd verlegd naar Amsterdam, vanaf 1953 aan de Jacob Obrechtstraat. In Mokum verkende hij de homoseksuele subcultuur, toen nog volledig *underground*. Een moeder accepteert haar zoon omdat ze haar kind gelukkig wil zien; een vader doet daar langer over; de oudere broer - een Delfts ingenieur - 'ontkent' het door het onbespreekbaar te houden. (Natuurlijk zijn er ook de fijne herinneringen: de stoere vrienden van de broer, Henk achter de piano en Jan op de viool - en is er het gemis na het sterven van Jan in 1997).¹³

Afscheid van jeugdland

De Nederlandse theaterwereld kon na afloop van de oorlog jonge acteurs goed gebruiken: veel oudere spelers hadden een voorlopig beroepsverbod om hun aangesloten zijn bij de Duitse *Kultuurkamer*. De negen nieuwelingen aan de Amsterdamse Toneelschool slaagden allemaal, in juni 1949, Emmy Lopez Diaz en Henk van Ulsen cum laude, dit ondanks het feit dat 'Henky' een notoire spijbelaar was geweest. Zijn eerste gastrolletje - hij was derde page - had hij in 1947 gespeeld bij Albert van Dalsum in de met stenen uit het puin opgemetselde Rotterdamsche Schouwburg. Maar debuteren wilde

-
11. Directeur was prof. dr. J.L. Walch (1879-1946), die in het begin van de eeuw leraar was geweest in Kampen (en hier toneelopvoeringen organiseerde en actief was in het culturele leven).
 12. De dichteres I.G.M. Gerhardt (1905-1997); lerares klassieke talen te Kampen van 1938-1951, woonde in de Tweede Wereldoorlog enkele jaren bij de familie Van Ulsen op kamer. De brieven die zij schreef aan Henk zijn opgenomen in: Ida Gerhardt; bezorgd door Ben Hosman & Mieke Koenen, *Courage! Brieven*. Amsterdam 2005. Zij vertaalde met haar levenspartner Marie H. van der Zeyde (1906-1990) de Psalmen (1972). Over haar loopbaan in Kampen: Jeroen Kummer, 'Mijn prachtige, mijn hondse baan. De dichteres Ida Gerhardt in Kampen'. *Kamper Almanak* 96, 137-155.
 13. Uitgebreid over zijn *coming out* spreekt Henk van Ulsen in de verzamelbundel van François de Waal, *Hoe vertel ik het mijn ouders. Ontboezemingen van 20 homoseksuele mannen en vrouwen*. Bloemendaal 1993, 82-88, men leze ook het verhaal van Joop Admiraal. Hier blijkt dat deze periode van *coming out* langer duurde dan Henk meestal waar wilde hebben als ernaar werd gevraagd.

hij in Kampen! In het City-theater, de in 1940 geopende bioscoop die op de plek van het Gebouw voor Christelijke Belangen aan de Boven Nieuwstraat was gekomen. Hier had hij, clandestien via een achteringang, menigmaal een filmpje gepikt (geliefd was Zarah Leander!). Hij organiseerde het debuut zelf, liet bij Zalsman een affiche drukken en een programma, 16 juni 1949. De krant schreef: 'Wij hopen nu maar dat dit gebaar van Van Ulsen door het Kamper publiek op prijs wordt gesteld'. En het liep gesmeerd, hij speelde gemakkelijk quitte. Want de dromerige, speelse, jongen had ook een zakelijke kant: vader was zuinig van aard, moeder had zakelijk inzicht. Zijn lerares Ida Gerhardt had in de zaal gezeten en hem een dichtbundel van háár Rotterdamse leermeester J.H. Leopold geschonken met voorin de woorden:

(...) Geef mij maar Kampen waar de Korenmarkt
Een jonge kunstenaar mag welkom heten.

Het Kamper journaal was enthousiast. Met enkele kritische kanttekeningen: een overladen programma, met zeer verschillende genres: ernst en luim; proza en poëzie (uit alle eeuwen); klassiek, modern. Hans Wiersma (*Nieuw Kamper Dagblad*) koos voor twee hoogtepunten: de vertolking van een ijdele nietsnut (Malvolio) uit een stuk van Shakespeare en voor de ontroerende rol in een toen beroemd stuk van Thornton Wilder uit 1938: *Our Town* - een afscheid van jongensland.¹⁴ Gerard Spanhaak (*Kamper Dagblad ~ Strijdend Nederland*), schreef lyrisch:

'Wij voelden het als een afscheid van iemand die opgroeide aan de IJssel, er speelde op het water met de ranke wendingen van de zeilboot, er leerde op het Lyceum met een jong, intuïtief gevoel voor klank en kleur van het woord; iemand die zijn jeugdland gaat verlaten voor een verre en moeilijke tocht: die van een toneelloopbaan.'¹⁵

Henk had direct een vast engagement, maar eerst was hij nog uitverkoren, met de componist Jurriaan Andriessen, om Nederland te vertegenwoordi-

14. Over Hans Wiersma (1919-2000): Sandra Bos, 'De skriever van Kampen'. *Kamper Almanak* 2000, 40-57; een in memoriam: Jan Veenhof, 'Hans Wiersma als persoon en als vriend. Toespraak gehouden in de afscheidsdienst op 22 juni 2000 in Kampen'. *Kamper Almanak* 2001, 54-60.

Met Winnifred Bosboom in een voorstelling van de Rederijkers te Kampen. (Collectie FWA)

gen op een wereldcongres van jonge kunstenaars in Amerika (Baltimore, New York). Dat was een eerste ontmoeting met het nieuwe Amerikaanse toneel. Voorlopig bleef hij in Kampen komen: voor de jaarlijkse uitvoering van de KLC, en voor regie bij De Rederijkers, samen met Winnifred Bosboom.¹⁶ Hij kluste graag bij, naast zijn verplichtingen bij de grote baas, het Toneelgezelschap. Een groot succes hier in de

stad werd in 1953 een historisch wagenspel, geschreven door drs. C.N. Fehrmann, leraar geschiedenis aan het Lyceum. Veel Kampenaren langs de straten; Henk voerde de regie. 's Avonds was een tweede opvoering gepland, dat had in alle kranten gestaan (ook de Zwolse); maar de regisseur had de figuranten naar huis gestuurd en alleen de hoofdrolspelers op de Koornmarkt, nabij zijn ouderlijk huis, nog een slotscène laten spelen; tot teleurstelling van het toegestroomde publiek uit... Zwolle en tot woede van Fehrmann, die hierbuiten was gelaten. Enige eigengereidheid was de *jeune premier* niet vreemd.¹⁷

Ontwikkeling van zijn carrière

Van 1949 af was Henk van Ulsen (vast) verbonden aan Toneelgroep Comedia, die in 1950 overging in de Nederlandse Comedie, tot hij in 1956 een langdurige pauze aankondigt: een 'werkvakantie' naar Midden-Amerika

-
15. Over Gerard Spanhaak (1919-2002): S.E. Scheepstra, "Gerrit" Spanhaak. De pen van Strijdend Nederland'. *Kamper Almanak* 2004, 123-137. Gerrit was zijn verzetsnaam; hij was de motor van de verzetskrant *Strijdend Nederland* die in 1948 overging in het *Kamper Dagblad*; in 1950 vertrok hij uit Kampen. Hij eindigde zijn journalistieke carrière als hoofd van Wegener's Couranten Concern te Apeldoorn. Spanhaak stamde uit hetzelfde vrijzinnige milieu als Van Ulsen.
 16. Sandra Bos, 'De Kamper Rederijkers'. *Kamper Almanak* 1997, 171-186. Bij de KLC registreerde hij onder andere *Madame Jatzkova*, naar de in Kampen spelende roman van Aar van de Werfhorst.
 17. Hans Wiersma, 'Historische optochten (17 september 1987)'. In: Hans Wiersma, *Vroeger, weetjewel... Feuilletons uit het Nieuw Kamper Dagblad*. Kampen 1988, 142-144, 30 april 1953. Het stuk speelde in 1578 onder burgemeester Arent toe Boecop. Henk was in zijn jongenstijd door een innige vriendschap verbonden met een verre afstammeling van deze regent en kronieker: Arent, baron van Boecop, zoon van een Kamper wethouder.

(onder meer Suriname en de Antillen) en naar Noord-Amerika. Vooral op Curaçao oogstte hij succes en wist hij talent te stimuleren, het eiland zou hij later meermalen bezoeken.¹⁸ Terug in het vaderland weet hij wat hij voortaan wil: rollen bij heel verschillende toneelgezelschappen in uiteenlopende genres. Maar ook cabaret (Tingel Tangel) en musical (*Irma la Douce*) en in songs en chansons (Brel). Gretig nam hij deel aan het nieuwe medium dat Nederland veroverde: de televisie. Rollen in tv-registraties van serieuze stukken, maar ook in *Hadimassa* of in *Pension Hommeles* (1958), *Kunt u mij de weg naar Hamelen vertellen, meneer?* en zelfs in de *Fred Hachee-show*.¹⁹ Als voordrachtskunstenaar en als stem op de radio (in hoorspelen) of op de grammofoonplaat (*Peter en de Wolf*), en bij de educatieve omroep.²⁰ Op het witte doek niet te vergeten. Steeds vaker als regisseur. Zo leerde het grote(re) publiek hem kennen. Ook dat in Kampen, voor zover het natuurlijk naar de Geheerzaal ging, naar de radio luisterde, en een televisietoestel binnen bereik had. Henk zong de oerversie van *Ik zou je zo graag in een doosje willen doen*, maar gunde Donald Jones het succes dat deze met de song (van Annie M.G. Schmidt) oogstte. (Misschien was de pensiongast Jasper Forel de eerste blote man op tv – al zat er een keurig dwarsdeurtje in de douchecel gemonteerd).²¹ In begin jaren zestig onderhandelde hij met architect Jan Rietveld over de bouw van een bungalow voor zijn ouders op het terrein van het waterwingebied van Kampen te Wezep. Na hun dood zou dit zijn pied-à-terre buiten Amsterdam worden. Een tocht in de nabije Veluwe bossen, maar liever nog langs de slingerende dijk van Zalk naar Kampen, in het IJssellandschap met de hoge luchten, kreeg voor hem steeds groter bekoring. Zijn ouders leefden intens mee met de successen en triomfen van hun jongste; zij waren eregasten bij de gouverneur van Curaçao toen Henk daar weer eens optrad

18. Enkele reizen vonden plaats in het kader van Sticusa (Stichting voor de Culturele Samenwerking tussen Nederland, Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen).

19. *NRC Handelsblad* kopte in een necrologie dan ook: 'Platte rol bezorgde Van Ulsen veel pret'.

20. Voor Kampen valt te noteren dat hij de *voice over* was van de Teleac-serie over *Steden des tijds* (1990). In het begeleidende boek het fraaie opstel van F.J. Kossmann, 'Het verbond van de Hanzesteden. Kampen'. In: Maurits van Rooijen (eindred.), *Steden des tijds. Historische stadstypen in de Nederlanden*. Utrecht 1990, 116-137.

21. Foto bij Jungschleger, *Henk van Ulsen*, 71. Schrijver dezes zag de bloterik Jasper Forel in *Pension Hommeles* en de tv-opvoering van *De Wijze Kater* (van Herman Heijermans) in de mess van de Saxen-Weimarkazerne tijdens zijn militaire diensttijd (1963-1964). Rond 1966 intrigeerde hem een opvoering van *De Meiden* van Jean Genet, waar Van Ulsen de rol van Claire speelde. 2007 was voor hem een hoogtepunt, de rol van Aschenbach in *Dood in Venetië*, sober tot op het bot gespeeld, en daarin voor hem herkenbaar.

(1968); ook zijn toenmalige vriend ging mee op de foto. *De Telegraaf* signaleerde dergelijke verbintenissen - waar menig bekende Nederlander de voorkeur gaf om (nog) in de kast te blijven. Dat was geen provocatie, Henk van Ulsen was geen man van de barricades, maar hij accepteerde zichzelf en gaf daar op 'natuurlijke' wijze uiting aan: een onnadrukkelijke vorm van emancipatie. De vrienden - ik noem Donald, Martijn, Ico - werden zo ook voorgesteld aan de ouders ('Kom Johan, deze kennen we nog niet'). De vader reed menige avond zijn zoon in z'n automobiel naar voorstellingen her en der in het land; dat schiep een kameraadschappelijke band. Soms gingen zij gezamenlijk op stroomtocht naar veilingen en bezochten zij musea: op zoek naar aquarellen van verre verwanten eind 18de eeuw te Zwolle²²; of naar werk van Jan Voerman (1854-1941), de IJsselschilder waar Henk een gepassioneerde collectioneur van werd. Ook stimuleerde hij enkele publicaties rond de schilder en verzocht hij Ida Gerhardt om een gedicht:

'Herkenning'

't Wordt voorjaar langs de IJssel bij Veecaten.

Wolken en licht, in wisselende staten,
scheppen een Voerman : een opalen zwerk
dat hemels is en Hollands boven mate.²³

Voerman, een boerenjongen uit de Groenestraat in Kampen die daar weg was getrokken naar het grote Amsterdam (en later naar Antwerpen) om kunstenaar te worden, dat sprak hem nog het meeste aan. Naast schilderijen, tekeningen en aquarellen, verzamelde hij goede wijn en antieke glazen (en vriendjes om gezellige dingen mee te doen). Hij brak ook wel eens harten.

Doorbraak in Kampen

Door al deze activiteiten nam zijn bekendheid (de borende blik, de timbres van zijn stem, zijn poses) bij een breder dan het 'vrijzinnige' publiek in Kampen natuurlijk ongemeen toe. In een groot interview met de verzamel-

22. E.A. van Dijk, *Van Ulsen, Hendrik en Willem Gerrit, tekenaars te Zwolle*. Provinciaal Overijssels Museum Zwolle 1991. Zie ook: 'Een verzameling met familiegevoel. Henk van Ulsens voorvaderen in Stedelijk Museum Zwolle'. In: *Zwolse Courant*, 31-3-2001.

23. Anna Wagner, *Jan Voerman. IJsselschilder*. Wageningen 1977 (met het kwatrijn van Ida Gerhardt, 6, en een 'Woord vooraf door Henk van Ulsen', 7-8. Fraaie heruitgave bij Waanders, Zwolle 1997. Vergelijk ook: Leo Boudewijns, Henk van Ulsen, *Broeden op een wolk. Jan Voerman, schilder 1857-1941*. Veenendaal 1987.

de Nederlandse pers, in het Amsterdamse Hilton Hotel ter gelegenheid van de toekenning van de Albert van Dalsumprijs, gaf hij de afgevaardigde Kamper journalist (Theun Bleeker?) de groeten mee aan de stad, en tot veler verbazing ('Nee maar...') sprak hij met veel liefde over zijn geboortestad (16 juli 1964). Hij stond juist op het punt weer een half jaar naar de West af te reizen, als freelancer kon hij zich een dergelijke werktrip veroorloven. De Stadsgehoorzaal nam in de jaren zestig stukken op haar repertoire waarin Henk van Ulsen speelde: onder andere *Het Dagboek van een Gek* (van de Rus Nikolaj Gogolj) bij Toneelgroep Studio (1965).²⁴ Op verzoek van Jan B. Keuter, het bekende hoofd van de Avercampschool, belegde Henk over zijn spel een middag met de leerlingen en een avond met hun ouders; hij deed zulke dingen graag.²⁵ Toen er in juni 1968 actie werd gevoerd voor een ontwikkelingsproject in Suriname, Kampen helpt Langetabbetje, gaf hij belangeloos een voorstelling; de opkomst was echter bedroevend... de laatste dag van de Avondvierdaagse. Een poging om met Kamper amateurs Shakespeare's *Een midzomernachtsdroom* op te voeren (in de tuin van de Buitensociëteit) mislukte. In dit stuk had hij naast Ko van Dijk geschitterd als Puck (1962).²⁶ Niettemin, Henk van Ulsen begon tot de groep bekende oud-Kampenaren te behoren die het 'gemaakt' hadden in Nederland. In december 1969 nodigde het *Kamper Nieuwsblad* een aantal van hen uit om te vertellen over de jaarwisseling in hun jeugd: Gerard Hengeveld (1910), pianist en componist; Ab Hofstee (1919), kleinkunstenaar; Joop Scheltens (1923), tv-producent (*Ontdek je plekje*); Jacques Schutte (van het pianoduo met André de Raaf) en Henk van Ulsen (1927), maar die liet verstek gaan ('hij had het natuurlijk te

24. Van Ulsen heeft het *Dagboek* in 1965, 1972, 1980 en 1998 gespeeld, telkens gaf hij een andere interpretatie van zijn rol: een kleine Russische ambtenaar, bij vlagen krankzinnig. Zie: Jungschleger, *Henk van Ulsen*, 93-105.

25. Johannes Baptiste Keuter (1914-2002) stamde uit een vrijzinnig doopsgezind milieu uit Kampen; hij was onderwijzer te Hengelo en Kampen. Onder alias *Driekus* had hij een column in de Kamper krant in mild-kritische stijl. Stimulator en organisator op vele gebieden. Zie Huib Strengers, 'Jan Keuter, alias "Driekus"'. *Kamper Almanak* 2003, 238-240. Anders dan de familie Van Ulsen, die vrijzinnig-liberaal stemde, was Keuter socialist in hart en nieren.

26. Vriendelijke mededeling van Jacomien ten Hove-Jacobze (1933) die met haar echtgenoot Paul ten Hove (1932-2001) door jarenlange vriendschapsbanden verbonden was met Henk van Ulsen. Tijdens zijn studie op Nyenrode, begin jaren vijftig, had Paul Henk gevraagd als regisseur bij een toneelopvoering van de medestudenten: Jacky was als enig meisje toegelaten voor een rol. Typerend voor Henk was dat hij de repetities aan het eind van de middag zette, zodat zij nog een warme hap konden meenemen op het kasteel.

Henk in een van zijn vele rollen. (Collectie FWA)

druk', schreef de krant vergoelijkend). Het was het jaar van de Aktie Tomaat tegen het establishment op toneelgebied.²⁷ Toneelvernieuwer was hij, geen hemelbestormer. Kortom, Henk werd een gewilde gast in zijn geboortestad. Landelijk vond hij erkenning toen hij in 1970 de belangrijkste Nederlandse toneelprijs ontving, de Louis d'Or. (Hem werden overigens meerdere prijzen toegekend).

Toen zijn 25-jarig toneeljubileum naderde werd het Kamper publiek een half jaar tevoren warm gemaakt voor een feestelijke viering daarvan in het City-theater. Wel waren er ook andere manifestaties gepland rond die tijd (een boekpresentatie in het Rijksmuseum²⁸, een Voermanexpositie in Amstelveen, een breed tv-interview voor de NOS²⁹), maar deze terugkeer naar Kampen, op 14 juni 1974, wilde hij per se. Hij zei ervan in een interview in maart: 'Ik blijf Kampenaar, al zou ik er beslist niet meer willen wonen, ook al boden ze me een huis aan met uitzicht op de IJssel'. De opzet van de festiviteiten, in nauw overleg met Van Ulzen

27. Zie Jungschleger, 113-114. Hoewel hij steeds de marges van het vak opzocht en zelf de rol bepaalde die hij wilde spelen, behoorde Van Ulzen stellig tot het establishment; in deze jaren was hij ook leraar aan twee toneelscholen. 'Ik vond het [= de actie] ongerijmd en later des te meer omdat ik nadien niets gezien heb van een grote verbetering of werkelijke verandering' (In: *Theater Magazine* 2-6, januari 1988, 8).

28. Marie-Louise Doudart de la Grée, *De speler. Winst en verlies in het leven van Henk van Ulzen*. Alphen aan de Rijn 1974. Met deze schrijfster (1909-1980) heeft Van Ulzen jarenlang in projecten samengewerkt; haar boek moet mijns inziens als mislukt worden beschouwd, de toon is irritant sentimenteel. Ida Gerhardt was enthousiast, zie: Gerhardt, *Courage!*, 248-251 (brief 23 oktober 1974). Doudart raakte bevriend met moeder Van Ulzen.

29. De uitzending zong na in de Kamper pers om het minachtende toontje over de stad; het bleek dat alle positieve opmerkingen van Henk van Ulzen uit de beeldband waren geknipt, zie Hans Wiersma in: *Nieuw Kamper Dagblad*, 8 juli 1974 (hij had de moederband gezien). Jan Blokker schreef spottend in *De Volkskrant*: 'Kampen verbind je niet direct met toneel, het is een lief stadje, dat veel bestoven theologie in zijn uien doet'.

In de trojka met burgemeester en mevrouw Van Tuinen, 1974. (Foto Kamper Nieuwsblad)

Kampen, 4 mei-herdenking 1986. (Foto Kamper Nieuwsblad)

opgemaakt door voorlichtingsambtenaar John Kummer³⁰, werd voorgelegd aan het college van B en W (de verantwoordelijke wethouder was drs. Sam Hörchner). In de Koornmarktspoort, de toenmalige gemeentelijke expositieruimte, zou een serie portretten, foto's en tekeningen van Henk van Ulsen als acteur te zien zijn (te openen door dr. C.N. Fehrmann, terwijl Anna Wagner, conservator van het Haagse Gemeentemuseum, het woord zou voeren).³¹ Vanaf 20.00 uur zou de jubilaris een 'gevarieerd' programma van één uur en drie kwartier vullen, zonder pauze, in het City-theater onder de titel 'Even over m'n schouder'. Een woord vooraf werd gevraagd aan Ida Gerhardt: zij haalde haar herinneringen op aan de Hamletvertolking van haar leerling in 1949.³² Dan een toespraak van burgemeester drs. S. van Tuinen met de overhandiging van enkele cadeaus. Vervolgens een korte rijtoer door de stad in een *trojka* (aldus Van Tuinen), met zijn ouders en het burgemeestersechtpaar; een serenade van De Broederband met balkonscène op het

30. John Kummer (1922-2000) was werkzaam aan de Landbouwhogeschool te Wageningen; in deze periode schreef hij ook toneelrecensies en was hij lid van de gemeenteraad; van 1973-1983 was hij (de eerste) gemeentevoorlichter te Kampen. Hij zette de stad opvallend vaak op de kaart. In kleine publicaties schreef hij over historische onderwerpen. Zie Huib Strengers, 'John Kummer zette een ander Kampen op de kaart'. *Kamper Almanak* 2001, 66-71. Zijn eerste opvolger bestond het zijn keurig bijgehouden rijke dossiers te vernietigen.

31. Anna Wagner (1909-2001) complimenteerde de betrokken Kamper culturele ambtenaar De Velde Harsenhorst voor zijn ijver en inzet. Wagners samenwerking met Henk dateerde van 1972, zo gaven zij gesproken beurtzangen over de schilders Isaac Israëls, Matthijs Maris en Jan Voerman.

32. Vooraf vroeg zij inlichtingen aan haar leerling om het geheugen op te frissen. Gerhardt, *Courage!*, 22 maart 1974. Geestig-streng merkte zij op dat ze maar geen herinneringen aan Henk als leerling zou ophalen!

raadhuis en aansluitend een uitgebreide receptie. Die verliep ‘in een prettige chaos’. Van Tuinen zou de herinnering eraan nog in zijn afscheidsspeech als burgemeester ophalen.³³ Het uitnodigingsbeleid gaf enige hoofdbreken, er waren hoogstens 400 plaatsen, en na alle genodigden (de ‘autoriteiten’, een waslijst namen van de jubilaris), bleef er weinig ruimte voor het kunstminnend Kamper publiek (Kummer schreef over ‘de notabelen’). Henk had ook Koningin Juliana op de lijst gezet, hij had haar ontmoet op paleis Soestdijk en had bewondering voor haar toneelprestaties in kleine kring. De majesteit kwam echter niet³⁴, wel de Commissaris van de Koningin en twee oud-burgemeesters (H.M. Oldenhof en W.P. Berghuis). En natuurlijk veel bekenden uit de theaterwereld, onder wie de *grande dame* Charlotte Köhler, die hij solotoneel had zien spelen als adolescent in... Kampen. Zo leidde de programmering van dit jubileum, dat sterk teruggreep op het Kamper debuut - hij noemde dat een *spectacle coupé* - tot een geijkt patroon voor latere festiviteiten. Vast extra element werd de kunstzinnige uitbeelding van de hoofdrolspeler, op doek en papier. In september 1974 aanvaardde de raad van Kampen het portret dat Joop Sjollesma had geschilderd; en in de Geheerzaal kwam in april 1979 een bronzen kop op een sokkel, het werd met een geestige speech onthuld door Mary Dresselhuys. Het Kamper publiek had in deze jaren Henk op het toneel gezien in *Het Fenomeen* (over Han van Meegeren, de befaamde vervalser van Vermeer) - ‘een hartig brok eenmanstoneel’, schreef de recensent, en in een vrolijk blijspel *Spelenderwijs*, een Joop van den Ende’s theaterproductie.

Intussen concentreerde Van Ulsen hoe langer hoe meer zich op solotoneel en voordrachtskunst. Er moest brood op de plank komen (tot op het laatst!) en dat vergde fysiek veel van hem. Nu was hij van jongs af aan altijd heel druk fysiek in de weer (padvinderij, zwemmen, kanoën, zeilen, tennissen), en een matige drinker en (op den duur) niet-roker. Discipline was hem alles; zijn rollen bereidde hij grondig voor, hij documenteerde zich uitgebreid, wat bleek uit zijn papieren archief³⁵ en boekerij. Hij speelde niet alleen in volle schouwburgzalen maar ook op de kleinere podia en in zaal-

33. S. van Tuinen, ‘Adieu’. *Kamper Almanak* 1979/80, 171-179, 176: ‘Gekste receptie ooit’. Afscheidsspeech als burgemeester 30 maart 1978. Op een gegeven ogenblik waren in het Raadhuis alle stoppen doorgeslagen. Letterlijk.

34. Juliana liet zich wel regelmatig zien bij premières met Van Ulsen in een rol.

35. De schriftelijke nalatenschap is overgedragen aan het Theater Instituut Nederland te Amsterdam. Voor dit artikel werden enige gegevens ontleend aan: www.eenlevenlangtheater.nl/HenkvanUlsen.

tjes met zijn voordrachten. Deze hang naar het solotoneel was natuurlijk deels karakterologisch bepaald: hij kon zich moeilijk voegen, zat graag alleen en dan ook hoog te paard. Maar zeker stak er ook achter dat hij als een van de eersten het gesubsidieerde toneel onder kritiek stelde: moet kunst wel van slechts subsidie willen leven? Hoewel er altijd solisten waren geweest, werd hij een voorloper (zoekend naar nieuwe vormen voor het genre) van latere generaties.³⁶

In 1973 betrok priester-dichter Huub Oosterhuis (1933) hem bij Poëzie Hardop in Amsterdam; Henks favorieten waren Ida Gerhardt³⁷, M. Vasalis, Martinus Nijhoff. Later, toen hij een eigen, landelijk, circuit opzette, ook Gerard K. van het Reve, Jacob Israël de Haan. In de Lemkerzaal te Kampen sprak hij gedichten onder auspiciën van oud-Kampenaar Wim Ramaker³⁸, met Gerard Hengeveld aan de vleugel (1978).³⁹ En bij de nieuwe opzet van de 4 meiviering in Kampen, een initiatief van enkele theologische studenten, werd hij een graag gehoorde gast (onder andere met *Het Carillon*); hij was trouwens ook elders een gewaardeerde stemkunstenaar rond de meiherdenkingen (Kampen was bevrijd op 17 april 1945). Nieuw in zijn oeuvre werd zijn vertolking van Bijbelgedeelten: Prediker, Job, Genesis; ook van de

-
36. In 1989 werd een nummer van het blad *Parmentier* (jaargang 1, nr. 1-2) gewijd aan 'Henk van Ulsen en de voordracht van literatuur'. Aan het woord komen onder andere Ida Gerhardt, Johan Polak (de uitgever), Ton Lutz, Kees van Iersel (de regisseur van veel solotoneel van Henk); Huib Oosterhuis en Mary Dresselhuys. Uit de Kamper kring: Jan B. Keuter ('Henk van Ulsen als Kampenaar', 63-65) en uitgever Wim Steunenberg (1928), directeur van Kok-Kampen en afkomstig uit de gereformeerde kring over 'De invloed van de protestantse leestradietie op de voordrachtsstijl van Henk van Ulsen', 66-67.
37. Gerhardt sprak regelmatig haar waardering uit voor de interpretatie die Van Ulsen gaf van haar dichtwerk, zie de brief van 22 maart 1974, te vinden in: Gerhardt, *Courage!*, 230-232; 14 oktober 1980, Gerhardt, *Courage!*, 425-427, hier besprak zij een tv-registratie van Jan-Pieter Visser voor de NCRV met als decor Kampen en de IJssel. (Zij keek anders nooit televisie.)
38. Wim Ramaker (1943-1992) was televisiemaker en publicist; bij de NCRV had hij de rubriek Literama; ter gelegenheid van het afscheid van burgemeester Van Tuinen kreeg hij de opdracht gedichten over Kampen te schrijven, dat werd de bundel: *Misschien gaan we de IJssel wel op. Kamper gedichten*. Kampen 1978. Over de omgang met het werk van Ramaker door Henk van Ulsen schreef John Kummer, 'Twee Kamper fenomenen : Van Ulsen de speler, Ramaker de dichter'. *Kamper Almanak* 2000, 99-106. Ramaker was de zoon van de christelijk gereformeerde predikant van Kampen die, opgejaagd door de Duitse bezetter, stierf aan een hartstilstand (1943).
39. Gerard Hengeveld (1910-2001), zoon van de bekende Kamper musicus Chris Hengeveld (die het Stedelijk componeerde), bleef regelmatig zijn moederstad bezoeken. Het Frans Walkate Archief kreeg van hem enkele partituren ten geschenke.

Met Wim Ramaker (rechts) bij de presentatie van de dichtbundel 'Misschien gaan wij de IJssel wel op...', april 1978. (Foto Kamper Nieuwsblad)

Psalmen.⁴⁰ Hij werd veel gevraagd, in kerk en klooster, op vormingscentra. Er waren er die dachten aan een 'bekering', dat hij wel 'zeer gelovig' moest zijn geworden. Maar een goede woordkunstenaar kan ook dit stuk wereldliteratuur brengen en daarin volkomen ongeveinsd zijn; wie het vatten kan, vatte het. Maar hier zou Kampen hem een teleurstelling bereiden.

Kampen en Vroomshoop

In zijn dankwoordje, als altijd kort (met een aantal kwinkslagen), bij de onthulling van de bronzen kop in de Geheerzaal, gaf Van Ulsen zijn voornemen te kennen de stad Kampen een voorstelling te willen

schenken van zijn voordracht van de Bijbelse Prediker. De belofte kon hij niet direct nakomen, zijn moeder werd ziek en moest naar het ziekenhuis te Zwolle, zij overleed op 17 oktober 1979 en werd gecremeerd.⁴¹ De kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente weigerde echter Van Ulsens verzoek om te mogen optreden in de Bovenkerk, bij monde van preses Arend Hengeveld: zij wenste geen vermenging van Bijbelse en profane woorden. Toen het parochiebestuur de Buitenkerk ter beschikking stelde, vergulde dat maar enigszins de voor hem bittere pil (maart 1980); de akoestiek was abominabel. Het publiek vond het echter magistraal en was geïmponeerd.⁴²

40. Voor de verbinding van Bijbelse woorden met kunst kreeg hij in 1978 de Spaanprijs. In de praktijk van het werken paste Van Ulsen zijn teksten aan voor de gelegenheid; de Bijbelse teksten liet hij (soms) vergezeld gaan van andere literaire fragmenten (geestelijke liederen van Reve, psalmen van Leo Vroman; werk van Abel J. Herzberg en anderen).

41. Vader Johan van Ulsen overleed in 1981. Henk placht op zijn eigen verjaardag, 8 mei, voortaan het columbarium te bezoeken in Lelystad.

42. Het gemeentebestuur van Kampen (burgemeester H.C. Kleemans) vereerde hem met een fraai boekwerk: Ph.M. Bosscher...[et al.], *Het hart van Nederland. Steden en dorpen rond de Zuiderzee*. Bussum 1973, waarin de toenmalige archivaris drs. D. van der Vlis een goed gedocumenteerd opstel schreef over de middeleeuwse steden, met veel aandacht voor Kampen. D. van der Vlis, 'De steden aan de westkust'. In: Bosscher, *Het hart*, 45-89.

‘Op maar weer tot de volgende Kamper klap!’, schreef hij aan Kummer (d.d. 14 april 1980).⁴³ Vreugde werd hem bereid toen hij kort daarna door de nieuw aangetreden majesteit, Koningin Beatrix, werd benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Hij bleef echter dromen van een voordracht in de kerk in wier nabijheid hij was getogen.

Om deze lijn hier af te ronden: in 1986 weigerde de kerkvoogdij opnieuw, nu voor een voordracht over Job.⁴⁴ Een persoonlijke notitie, ik woonde in het begin van deze affaire nog aan Oudestraat 2, met uitzicht op de Bovenkerk. Op een ochtend was er een graffiti gekalkt op de kerkmuur: ‘Homo’s niet gewenst’. Was dat waar? We zullen het niet weten, men kan zich altijd immers verschuilen achter formele regels; maar, hoe zat het dan met allerlei culturele happenings die toch ook in de kerk plaatsvonden (en heeft ook een preek niet een door de cultuur van de tijd bepaalde vorm)? Tussen Henk en de verantwoordelijke voorzitter is het, veel later overigens, min of meer goed gekomen. Toen in december 2000 de Stichting Behoud Bovenkerk voor het voetlicht trad, werd hij gevraagd gedichten te zeggen; Jacomien ten Hove had daar, als lid van het breed samengestelde stichtingsbestuur, op aangedrongen...⁴⁵ Wat vond de vrijzinnig opgevoede Henk nu van deze behandeling? ‘Dát vond ik het ergste; dat er werd getwijfeld aan mijn oprechtheid. Deze teksten komen uit mijn hart (...). In Vroomshoop heeft het bestuur van een theater nog wel eens bezwaar aangetekend en de boel geannuleerd. Toen heb ik trammelant gemaakt via de pers (...). Die gelijkhebbigheid van die zwaren, brrr...’⁴⁶

Het jaar 1980 was afgesloten met een door Henk geschreven en geregisseerde musical *De Droom*, voor het personeel van de Bondspaarbank (direc-

43. Brief in dossier ‘Henk van Ulsen’ in Frans Walkate Archief.

44. Gedocumenteerd, door de journalist Hans Wiersma, in de ‘Kamper Kroniek 1986’ van de *Kamper Almanak* 1987/88, 250. Op 4 mei 1986 las hij fragmenten van *Job* in de Gemeentelijke expositieruimte, de voormalige synagoge. Voor dit optreden werd hij vereerd met het boek van H.W. van den Hoven, K. Schilder en D. van der Vlis, *Gezichten in de straten van Kampen met een historische beschrijving*. Alphen aan den Rijn 1986.

45. Henk las, veilig, gedichten van Wim Ramaker (de goede verstaander hoorde meer). Ik hield de toespraak: ‘Ode aan de Bovenkerk’ (zie *Kamper Almanak* 2001, 34-37). In deze bijeenkomst, op 20 december 2000, in het koor van de kerk, werd mede John Kummer herdacht die in september 2000 op 78-jarige leeftijd was overleden en een klein boekje had samengesteld over de Bovenkerk; het werd aangeboden aan de zoon van Kummer, Jeroen.

46. In het reeds eerder geciteerde interview in de serie *De 10 geboden* in *Trouw*, 16 februari 2007, door Arjan Visser. Of Vroomshoop een theater heeft, zoals Van Ulsen vertelt, heb ik niet onderzocht.

teur D. Strijbos). Onderwerp was de historie van de bank, ontstaan uit de Nutsbeweging in Kampen. Feestelijke bedragen werden door de bank geschonken aan de gemeente Kampen voor het fonds stadsvernieuwing en aan de stichting (voor de restauratie van de voormalige) synagoge. In deze jaren werd het aan de bank verbonden Frans Walkate Archief hoe langer hoe meer het cultureel/historisch centrum van de stad waar Henk zich graag liet zien. De presentatie in 1983 van de door hem samengestelde bundel *Moeder geef me de zon*, vond hier plaats; jolig zit hij tussen de verzamelde Kamper journalisten, in aanwezigheid van wethouder Leo Elfers. De teksten over de moederfiguur zou hij meenemen in het voordrachtscircuit.⁴⁷ In maart 1987 voerde hij nog één keer de regie bij de Kamper Rederijkers en eind april konden hem zien in de Geoorzaal als kloosterbroeder in *Nathan de Wijze* (van G.E. Lessing) met Ellen Vogel. Een week tevoren was hij opgetreden op het Koeplein, waar een steentje voor Ida Gerhardt was gevlijd (waarmee zij zeer gevleid was).⁴⁸ De lofredede werd gehouden door journalist Willem van der Veen, een goede bekende van Henk. Het seizoen 1987-1988 werd door Henk zelf uitgeroepen tot jubileumjaar, veertig jaar na 'de derde page' bij Van Dalsum in Rotterdam zagezegd. No Exit werd zijn jubileumvoorstelling, en was ook te zien in Kampen. Het gaat over een ouder wordende schrijver met liefdesperikelen, zijn geliefde is een jonge vrouw (gespeeld door Wivineke van Groningen). Een tv-optreden bij Aad van den Heuvel (in: *Hoofdpersoon*) was rijkelijk gestoffeerd met beelden uit Kampen, verzorgd door Joop Schelkens.⁴⁹ (Joop belde wel met zijn oud-plaatsgenoot en stelde zich dan voor als Zwier Strieker: 'Allo, bin ie Van Hulsen? Kun'j mien ook zeggen wanneer 'et spoor naar Zwolle giet?' Henk genoot van dergelijke telefonades.)

47. Henk van Ulsen, *Moeder geef me de zon. Een bloemlezing*. Haarlem 1983. De samensteller kreeg toestemming het boekje 'uit diep respect en gevoelens van grote genegenheid op te dragen aan Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana der Nederlanden'.

48. Willem van der Veen, 'Ida G.M. Gerhardt (1905-1997). Een dichteres die soms "het Kampen had"'. In: Jan B. Keuter, Johan Prins en Willem van der Veen (red.), *Kamper gevlij/Kamper gevlei. Steentjes in het Koeplein*. Kampen 2002, 35-38. Haar reactie in: Jeroen Kummer, 'Mijn prachtige', 154-155.

49. Johannes Philippus (Joop) Schelkens (1923-1993) was van beroep etaleur in Amsterdam; hij stamde uit een artistieke Kamper familie van gereformeerden huize (kleermakers, coupeurs, hoedenmakers), de muzikaliteit en de aanleg voor het grafische vak kreeg hij uit de familie Zalsman: G.Ph. Zalsman was zijn overgrootvader, zijn geliefde oudoom was Philippus Zalsman, de drukker. Bij het grote publiek kreeg hij (stem)bekendheid door zijn befaamde serie *Ontdek je plekje* over het Nederlandse stedenschoon.

Een tussenbalans

In een terugblik op zijn spelersloopbaan uit 1988 geeft hij ruiterslijk toe: 'Natuurlijk, het is duidelijk, ik moest zo nodig'. Maar op een gegeven moment was de twijfel toegeslagen: na het spelen van al die gekweldde mannen (in turbotaal: weirdo's: vreemde, ontregelde en verscheurde karakters) dringt het besef door dat er toch iets vast zat; als er kritiek kwam, kon hij daar absoluut niet tegen: 'Ik was trouwens helemaal een kribbige, verkrampte man aan het worden, jakkerde en joeg achter de dingen aan, ook erotisch'. Voor het experimentele toneel, waar hij een bewonderaar van was, werd hij niet gevraagd. Het op volle kracht ronddraaien in het voordrachtcircuit hield hem op de been (en ook een paar grote werkreizen, naar de West, naar Indonesië, bij Nederlandse kolonies in den vreemde). Toch speelde hij ook weer in gezelschappen toneel, onder nieuwe regisseurs en impresariaten, regisseerde hij ook zelf. Hij wilde nog veel: 'Ik voel me jong, sterk, als je's wist', sprak hij de hoofdrolspeler van *No Exit* (1988) na.⁵⁰ Om een misverstand af te snijden: Henk nam een rol niet 'mee naar huis', hij behield de professionele afstand acteur / mens; wat ook niet wilde zeggen dat hij niet dagen gekweld rond kon lopen bij het instuderen van een rol. Wel werd zijn stijl - men verweet hem wel eens 'schoonspreken', soberder (en daardoor mijns inziens sterker). Ida Gerhardt merkt er iets over op in een brief aan een vertrouweling:

'Wat de bijdrage van Van Ulsen was, weet ik niet. Hij is zo ontstellend veranderd, met dat kleine kopje en die half verfijnde, en half radeloze dictie, dat ik er bijna niet naar durf te luisteren, bevreesd dat hij mijn vrees merken zal. Ik blijf nu eenmaal uit de kleipolder getogen.'⁵¹

Met zijn vertolking van Prediker (*De mens heet mens*), Job⁵² en Genesis, maakte hij hoe langer hoe meer opgang en hiermee boorde hij een nieuw publiek aan: de tijden waren in zoverre ook aan het veranderen dat er kennelijk meer behoefte kwam aan herbronning en nieuwe spiritualiteit(en). Een zeer gelukkige hand had hij met het huren van het Schoklandse kerkje (beheerder

50. Interview Patricia Kuiper in: *Theater Magazine*, 2-6 (januari 1988) 4-11.

51. Aan Frans Berkelmans, d.d. 27 april 1988, in: Gerhardt, *Courage!*, 635. Henk had voorgedragen in Gorinchem, de geboorteplaats van Gerhardt.

52. De tekst van deze uitvoering werd uitgegeven door uitgeverij Kok: Henk van Ulsen, *Job op Schokland*. Kampen 1992.

Optreden in het koor van de Bovenkerk, december 2000, tweede van links A. Hengeveld.
(Foto Freddy Schinkel)

Wim Oosterhof), vanaf mei 1991. Het publiek stroomde massaal en van heinde en ver toe. De muzikale begeleiding werd verzorgd door Adriaan Valk op sopraansaxofoon. De bekende Kamper theoloog dr. Okke Jager schreef hem: 'Mag ik u uit dankbaarheid voor de indrukwekkende avond in de kerk van Schokland deze (vandaag verschenen) bundel doen toekomen?' Het plan van Van Ulsen om zijn nieuwste Bijbelvertolking *Genesis* op te dragen aan Jager strandde door de vroegtijdige dood van deze begaafde en taalgevoelige theoloog.⁵³ In de kring van de Theologische Universiteit (Koornmarkt) werd Henk gast, met enige regelmaat.⁵⁴

53. De gereformeerde predikant dr. Okke Jager (1928-1992) was bij het grote publiek bekend van zijn avondsluitingen op de NCRV-tv. In 1973 werd hij aan de Theologische Hogeschool (later Universiteit) te Kampen verbonden. Zie A.J. Jelsma, 'Vereerd en gewantrouwd. Okke Jager'. In: J. van Gelderen en C. Houtman (red.), *Profiel. Theologiebeoefening in Kampen 1970-1990*. Kampen 2004, 311-324. De bundel van Jager heette: *Snoeiseizoen. Gedichten*. Baarn 1990.

54. J. Faber, 'Het klimaat van die dagen. Herinneringen van een studentenpredikant'. In: Van Gelderen, *Profiel*, 31-51, 38.

Jan Voerman, Ijsselschilder

Waar hij zeker beslissingen over wilde nemen op dit keerpunt in zijn leven was de vraag: hoe om te gaan met zijn kunstcollecties? Het werk van de beide Van Ulsens ging naar Zwolle⁵⁵, maar wat met de Voermancollectie die hij niet graag uiteen zag vallen? Midden jaren zeventig had hij voorzichtig geïnformeerd of de stad Kampen mogelijk partij was. De zaak bleef slepende, op straat en in de kroeg gonsde het: '... dat wordt te veel geld, er is geen geschikte ruimte; het oude plan van een orgelmuseum werd weer gehoord, en wat te denken van Pieck of Poortvliet?' Dit alles was Henk een gruwel (die natuurlijk wel zo zijn eisen stelde en allerlei verwachtingen had). In 1989 kwam de stad weer in beeld, mede op initiatief van goedwillende burgers. In de raad bleef men sceptisch, de verantwoordelijk wethouder Hengeveld merkte laatdunkend op dat men in Amsterdam - het Stedelijk! waar een Voermanexpositie was geweest - wel zoveel kan zeggen over het belang van Voerman!⁵⁶ In *Kunstbeeld* zegt Van Ulsen: 'Met Kampen was ik destijds heel ver. De stad Kampen bezit praktisch niets van hem, de gemeente zelfs helemaal niets. Vijf jaar geleden is het niet doorgedaan omdat ik geen enkele fiducia had in het museumbeleid van toen, nu wil Kampen voor een deel wel weer participeren (...).'⁵⁷ Dat laatste was te danken aan de toen verantwoordelijke portefeuillehouder cultuur, burgemeester H.C. Kleemans, die in dezen (en vaker) een gelukkige hand had in de culturele sector. De bulk van de collectie - in 1994 40 aquarellen, 120 tekeningen en 80 schilderijen - ging naar de Hannema-de Stuers Fundatie te Heino, locatie Zwolle (in het voormalige Paleis van Justitie op de Blijmarkt). De akte van overdracht van een aantal werken aan Kampen passeerde bij de notaris op 1 november 1995. Kleemans opende in december 1995 een expositie van portretten van Van Ulsen in de Stadsgehoorzaal; zo hield de acteur zichzelf wel in the picture. De Zwolse 'Fundatie' - met Voerman in huis! - gaf in 1999 aan de jonge kunstenaar Rachid Ben Ali (1968) de opdracht Henk te vereeuwigen. Deze in Amsterdam wonende autodidact van (deels) Marokkaanse afkomst, maakte furore; zo werd zijn werk verschillende keren aangekocht door het Stedelijk Museum

55. Zie boven, noot 22.

56. Het raadslid Kummer (PvdA) sprak zich fel (tegen zijn karakter in) uit tegen deze voorstelling van zaken.

57. Hierover Herman Hoeneveld, 'Van Ulsen en zijn passie'. *Kunstbeeld* 18 (1994) nr. 5. Van Ulsen bleef na de overdracht aan Zwolle en Kampen Voerman verzamelen, zie: 'A quiet collection. Jan Voerman Senior (1857-1941) (Lots 81-96) from the Henk van Ulsen collection', bij het Veilinghuis Christie's Amsterdam, 9 maart 2010.

Bij de presentatie van het boekje over de moederfiguur, 24 maart 1983. Links Leo Elfers (wethouder), Henk, John Kummer, Hans Wiersma, Theun Bleeker en n.n. (Foto E. Pieck)

te Amsterdam en raakte Koningin Beatrix gecharmeerd ervan, zij koos een werk voor haar persoonlijke keuze in het Stedelijk. Rachid werd Henks laatste grote liefde.

‘De show van je leven’

Het jubeljaar 1999 - een halve eeuw toneelspeler - begon op televisie: *De show van je leven*. Op de avond van 4 juni was er een retrospectief op zijn carrière in de Gehoorzaal te Kampen, met de leunstoel van Gerhardt op het toneel en een design kinderstoeltje waar hij precies in paste. Collega's en vrienden waren in groten getale opgekomen. Impresariaat Wim Visser had een gouden gidsje doen samenstellen, rijk van illustraties voorzien en met heel persoonlijke herinneringen (in een eenmalige oplage van 998 exemplaren). Beginfoto als Hamlet (met schedel), de rol die hij in 1949 in het Kamper had vertolkt, de slotfoto als ‘Gek’ (die ook in Kampen te zien was geweest). Martijn Hagoort gaf een boeiend relaas over een werkreis naar de Antillen, Henk als gedreven regisseur, als solist. Lidewijde Kwant had Henk

ontmoet in een bijeenkomst met Prins Claus aan de Utrechtse Universiteit ('Hé, dat is Jasper Forel!'); terwijl zij sprak met de prins hadden haar kinderen vriendschap gesloten met Henk - hij was daar beslist goed in, lol trappen met de kleinen. Opvallend is ook de bijdrage van Ivo van Hove, de regisseur; over Henks *kleine* rol in *Caligula* schreef hij: 'Durf ik het toch eens te schrijven: grote kunst'. Sieto Hoving haalde herinneringen op aan de tijd van cabaret Tingel Tangel, maar hij memoreerde ook de eindexamenklas van 1949. Van de vier mannen uit die klas leefden er nog drie: Henk, Allard van der Scheer en hijzelf; de vierde, Onno Molenkamp, was jaren tevoren overleden aan een dodelijke klap op de gracht.⁵⁸ Een Kamper vertegenwoordiger was er niet onder (hoewel: met Liselore Gerritsen verbond hem de IJssel - zij is immers getogen te Zutphen). Evenwel, het boekje is een juweeltje. De nazit in de foyers was rumoerig gezellig; in het midden van de zaal had Xaviera Hollander de verzamelde Kamper homoscene aan tafel genodigd (tenminste, dat dacht zij); zij geleeke een toverkol. De andere dag, 5 juni, werd gevuld door de uitreiking van de gouden erepenning van de stad (met diploma) in het raadhuis aan de Oudestraat, met een karakteristieke speech van Kleemans, waarop Henk riposteerde met: 'Dànk veur et golden tientien en de bekeuring'. In de middag kon er over hem heen worden gelopen: een steentje op het Kooplein. 'De vertolker' heet hij hier. Lofredenaar was, hoe kon het anders?, John Kummer.⁵⁹ Wim Visser cum suis hadden vervolgens een rondreis met verrassingen langs Kamper pleisterplaatsen georganiseerd: Het City-theater dat te koop stond (hier sprong een jong acteur uit een kliko); dan de Koornmarkt 3-5 (zonder de karakteristieke dakvensters); het (leegstaande) Ziekenhuis; het (door de middelbare scholen verlaten) kolossale Lyceumbouw; het adres van de schilderes Erzsike Tóth⁶⁰ aan de Cellesweg; terug naar de Koornmarkt. In de niet-meer-witte Koornmarkts-

58. [Impresariaat Wim Visser] *henk van ulsen. 50 jaar acteur 1949-1999, kampen 4 juni 1999*; over Molenkamp, 20-21.

59. John Kummer, 'Henk van Ulsen (1927). De kleine vertolker met de grote aanwezigheid' In: Keuter, *Kamper gevlij*, 51-54.

60. De fascinatie van Henk voor de beeldende kunsten was begonnen in het atelier van de in Boedapest geboren Erzsike Tóth (1906-1978) die, als pleegdochter van de familie Itjeshorst, aan de Cellesweg woonde. 'Jongketje, mag iek jou skielderen?', had zij de twaalfjarige Henk gevraagd. Zij portretteerde hem tweemaal. In 1943 ging zij met haar echtgenoot, J. Blokland, de gereformeerde pastorie in. Werk van haar is te vinden in de Theologische Universiteit (Broederweg) te Kampen, het Frans Walkate Archief en het Stedelijk Museum Kampen. Zij was een leerling van de Kamper kunstschilder Emile Moulin (1875-1938).

Prediker werd voorgedragen vanaf 1991.
(Collectie FWA)

poort werd een expositie geopend rond de vijftigjarige carrière: het geheel was door de ‘poortwachter’ Rudolf Roukema bijeengesprokkeld uit privé-collecties en artiestenfoyers, uit het hele land. Roukema zou ook later een steun en toeverlaat voor Henk zijn vanuit het Kampense. Eind 2000 was er dus de verzoening met de Bovenkerk en zo kon hij op gaan naar de volgende ‘Kamper klap!’: op naar de 75! ‘And still going strong’, mede geïnspireerd door de nieuwe geliefde - een mede kunstenaar (en wát voor een): dat gaf een geheel eigen dynamiek aan de verhouding. De hartelijke felicitatie van Koningin Beatrix op de deurmat van de Jacob Obrechtstraat, op 8 mei 2002, was een echte opsteker: Henk had veel respect voor haar taakopvatting en artistieke gaven.

Vijfenzeventig jaar

Al vroeg, november 2001, smeedden Roukema en Van Ulsen plannen voor een feestelijke viering van ‘75 jaar Henk van Ulsen’. Ditmaal met een meerdaags optreden in de Koornmarktspoort en met een bescheiden expositie aan de wanden van de poort. Voortvarend werden de plannen ingediend, maar de machinerie liep vast in ambtelijke stroperigheid. Dergelijke situaties waren eigenlijk een kolpje naar Henks hand: hij blies de hele zaak af en deed daar luide kond van in de kranten. Vragen in de raad, gemeentesecretaris en wethouder (drs. Remmelt de Boer) werden bestookt met veront-ruste briefjes en telefoontjes, overal vandaan. Dat gaf de doorbraak, de subsidie was echter minimaal, Henk diende zelf voor de verdere financiering te zorgen. Dat werd een groot succes, de twaalf voorstellingen waren uit-verkocht, 60 procent van de gasten kwam van elders, de rest uit Kampen en de regio. De avonden waren gevarieerd van opzet: *Spelen met woorden; Louter Gerhardt; Job, Prediker, Psalmen* (begeleid door René Uylenhoet op kistorgel).

Henk van Ulsen geschilderd in opdracht van Museum De Fundatie te Zwolle, door Rachid ben Ali, 1999. (Foto part. collectie)

Sommigen kwamen twee avonden en boekten een overnachting. Eén avond was speciaal voor gemeentebestuur en ambtenarij. Henk werd begeleid door een goede vriendin uit deze dagen: Juliette Maanicus. Alles in april-mei 2002.

In juni 2002 werd hem gevraagd om bij ontstentenis van de burgervader de Kamper Ui(t)dagen in te luiden (met het hijsen van de koe); hij wilde dat, maar vroeg wel de verzekering dat voortaan dat ritueel achterwege zou blijven, hij vond dat de stad zichzelf naar beneden haalde met die bungelende koe. Maar ja, zoals de ouden plachten te zeggen:

‘... het is hier te Campen’ - het is niet gehoord. Dat hij ook - in de lijn van Gerhardt (en anderen!)⁶¹ - betrokken werd, en zich liet betrekken, in de strijd om het behoud van de natuur rondom Kampen (de N50, de Zwartendijk), ligt voor de hand. Vermeldenswaard zijn nog het optreden met Jos Mooijweer (directeur van de IJsselacademie te Kampen) in een historische samenspraak bij de herdenking van 650 jaar stad Vollenhove; en in 2005 zijn optreden bij de grote Gerhardt-herdenking in Zutphen.

In de loop van 2006 kwamen de theaters in Nederland in de ban van de aankondiging van een nieuw solotoneel: *Dood in Venetië* naar de novelle uit 1911 van Thomas Mann. Aanvankelijk had Van Ulsen de rol van Gustav von Aschenbach - de ouder wordende kunstenaar die hopeloos verliefd raakt op een jongeling, een schoonheid die met zijn Poolse familie in hetzelfde Strandhôtél verblijft - onder regie van Peter Oosthoek willen realiseren, deze samenwerking mislukte echter omdat de regisseur hem niet toestond

61. Men denke aan de rector van het Gemeentelijk Lyceum, dr. C.G.B. ten Kate; aan Romke Tolman, publicist bij Kok, Kampen; aan J.I. van Schaick, een Kamper domineeszoon van hervormden huize, die bij Kok 't *Kampereiland* (1939) schreef. Van Van Ulsens eigen generatie natuurlijk Gait L. Berk. Van Ulsen stelde een voordracht samen over de Verkade-albums die, met de kleine tekenjuweeltjes van Jan Voerman jr., de liefde voor de natuur bij het grote publiek stimuleerde. Van Ulsen was lid van het Overijsselsch Landschap.

met een 'oortje' te spelen. De afspraken moesten worden geannuleerd. Het stond in alle kranten en menigeen dacht: jammer dat deze loopbaan zó moet eindigen. Henk nam echter revanche door een radicaal andere opzet te kiezen onder het impresariaat van Frans Bronkhorst en met Gijs de Lange als regisseur: de acteur is de verteller, gezeten aan een tafeltje; met projectie van enkele beelden (de film van Visconti, close-ups van de speler) en met muziek van Olivier Messiaen.⁶² Zo konden de theaters weer benaderd worden; bemoedigend was het dat het publiek het niet liet afweten. Gesterkt kon hij een nieuw jubeljaar ingaan.

Intussen was het beeld van de stad sterk aan het veranderen: een nieuwe brug over de IJssel, met gouden wielen. In 2002 een nieuw raadhuis in het Groene Hart; het oude, met de Schepenzaal, zou een bestemming krijgen als museum. Na een lange strijd van actieve burgers kon in 2005 een *behouden* gebouw geopend worden: het voormalige Ziekenhuis uit 1916 van architect Willem Kromhout. Het kon ingekaderd worden in fraaie nieuwbouw 'voor zorg en wonen': IJsselheem; annex was al enige jaren de Isala-polikliniek gelegen. In hetzelfde jaar, 2005, vond de opening plaats van een nieuw City-theater. Gebouwd op de oude plek, maar met entree aan de Plantagezijde. De oude gevel van het City bleef behouden aan de Boven Nieuwstraat. De opening van het Stedelijk Museum Kampen (in het voormalige raadhuis) vond plaats in het vroege voorjaar van 2009. Henk was een van de sprekers bij de feestelijke opening, hij bood een jongensportret aan dat Tóth van hem had geschilderd. Het Bioscooptheater en het nieuwe Museum vormen zo een nieuw hart van de stad, zeker nu aan de Plantage een aantal horecagelegenheden zijn geopend met zomerse terrassen.

De viering van zijn tachtigste verjaardag (2007)

Vier exposities: in het Stedelijk Museum Kampen (een overzichtstentoonstelling Jan Voerman, januari-mei); in Hattem, waar de schilder de langste periode van zijn kunstenaarsleven had gewoond: *Voermans paradijs* (februari-mei); in Zwolle, in het Paleis aan de Blijmarkt: *150 jaar Voerman* (februari-juni), onder directeur Ralph Keuning (opening 24 februari), en, nogmaals in Kampen: *Alles, behalve Voerman*, te openen rond Henks verjaardag (8 mei)

62. In 2009 verscheen ook een luisterboek van de opvoering; in 2008 was een luisterboek van Couperus' roman *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan...* uitgekomen, beide bij de Uitgeverij Rubinstein te Amsterdam, die eerder de stem van Van Ulsem had vastgelegd.

Burgemeester H.C. Kleemans kijkt toe hoe Henk van Ulsen de erepenning in goud van de stad Kampen bewondert, 5 juni 1999. (Foto Freddy Schinkel)

in de Gemeentelijke expositieruimte (de voormalige synagoge) aan de IJsselkade door burgemeester mr. ing. J. Oosterhof. Hier kwam werk te hangen van kunstenaars die óók de belangstelling van Henk hadden getrokken (naast Voerman), onder wie Nico Molenkamp, Clemens Merkelbach van Enkhuizen, Rachid Ben Ali, Erzsike Tóth, de 18de-eeuwse Zwolse Van Ulsens en anderen; er hingen ook aquarellen van eigen hand. Het seizoen van *Dood in Venetië* liep ten einde. In Lelystad zou op 12 mei de laatste voorstelling worden gehouden. De Kamper Gehoorzaal (directeur Benjamin Koolstra) had niet geboekt - hoewel de opvoering wel een en andermaal aangeboden was door het impresariaat. Door een snelle actie van goede vrienden in de stad - hier moeten de namen worden genoemd van Annelies Bossink, Jeroen Kummer, Jehudi van Dijk - is het toen toch gelukt: de avond van dinsdag 8 mei werd gereserveerd, op de middag van 7 mei zou de huldiging plaatsvinden in de Evangelisch - Lutherse Kerk aan de Burgwal, met aansluitend de opening aan de IJsselkade (met receptie). En zo gebeurde het. Rond de Kerk - met - de - zwaan lagen Henks vroegste jeugdherinneringen: de familie woonde aanvankelijk aan de Buiten Nieuwstraat, hoek Nieuwe

Markt, waar in het oude Hof van Holland de burelen van het elektriciteitsbedrijf waren gevestigd; hier werkte Henks vader. Nog een jeugdherinnering: op de kansel stond, heel verrassend in Kampen, 'een oma': domina J.A. Haumersen.⁶³ Dan was er de Muziektent, waarin vaak werd gemusiceerd, en de drukte van de Markt op maandagen, de exercities van de militairen... Het carillonspel in de Nieuwe Toren (van beiaardier Theo W. van Dijk⁶⁴) en het tikken en slaan van het uurwerk, het hing in zijn geheugen, alles Kampers bovenmate. In de Evangelisch - Lutherse Kerk (van stadsbouwmeester Nic. Plomp, 1843) bespeelde Jacob Lekkerkerker het orgel; hield dr. Jan Ridderbos een rede en vond er een vraaggesprek plaats tussen acteur en gevangenis-pastor ds. Folly Hemrica (Henk verzorgde optredens in Huizen van Bewaring); predikant Ridderbos had Van Ulsen zien optreden met zijn Bijbelse teksten en was bevriend geraakt met deze vertolker (hij kende Henk trouwens van jongs af aan als buurtgenoot te Amsterdam).

Na afloop de wandeling dwars over de markt, via de Torenstraat, onder het geklank van Valerius' gezangen (het carillon werd bespeeld door W. Theo van Dijk (1942); het koepelintje overstekend (het oude raadhuis stond in de steigers), de Voorstraat in, langs tabaksfabriek en kroeg - juffrouw Hendriks was met haar hoge rijglaarsjes op het biljart van Vredenburg gesprongen en sprak vermanend de kroeggangers toe zwaaiend met haar traktaatjes⁶⁵; liepen we tot op de hoogte van de 'Jodenpoort', zoals de altijd creatieve volksmond het pleintje placht te noemen waaraan de synagoge was gelegen (bouwmeester Nic. Plomp, 1847).

De speech van de burgemeester, waarin hij de dank van de stad verwoordde voor deze zoon; de onthulling van het verjaarsgeschenk van Rachid: een lange 'tranenrol' aan de oostelijke wand van de voormalige sjoel met de namen van de gedeporteerde Kamper joden, 1942-1943, een aangrijpend werk.⁶⁶

Alle receptiegangers werden met een fles rosé bedacht met op het etiket

63. Jantine Auguste Haumersen (1881-1967), afkomstig uit de kring van de Protestantenvond werd in 1929 Evangelisch-Luthers predikant (zij was de eerste vrouwelijke predikant in dit kerkgenootschap), van 1934-1948 te Kampen.

64. Over de orgelist en beiaardier Theo W. van Dijk (1906-1951) zie Hans Wiersma, 'Theo van Dijk sr. (1906-1951. "Stadsklokkenist" in bezettingsjaren'. In: Keuter, *Kamper gevlij*, 27-29.

65. De stadsevangeliste Zwerina A. Hendriks (1888-1974), zie Henk de Koning, 'Zwerina Adriana Hendriks (1888-1974). De Dolle Mina van het geloof'. In: Keuter, *Kamper gevlij*, 11-14. Henk bracht haar - altijd in positieve zin! -, nog ter sprake bij de opening van een expositie van Homokunst in Groningen op 16 augustus 2009.

66. Annelies Bossink voorzag, na consultatie van Jaap van Gelderen, de kunstenaar van gegevens.

John Kummer op het Koeplein op 5 juni 1999. Rechts Rachid ben Ali. (Foto Freddy Schinkel)

een kleurenfoto van Henk met op de achtergrond het portret dat Rachid van hem schilderde.⁶⁷ Op de avond van de eigenlijke verjaardag dan de ingelaste voorstelling van *Dood in Venetië*. Tijdens de nazit werd nog lang nagediscussieerd over deze aangrijpende vertolking. De journalist van *De Volkskrant* roemde de Kamper feestviering... 't Kan verkeren', zei Breêroo al.

Nogmaals: de stad Kampen

Waarom toch altijd Kampen: die vraag dringt zich intussen wel op. De stad die maar langzaam groeide, ingeklemd als ze lag tussen Zwolle en de Zuiderzee. Na 1880 was op vele terreinen een stagnatie opgetreden; het aantal inwoners bleef lang hangen op negentien-, twintigduizend. De stad werd zo een noodzakelijk *vertrekpunt* voor veel jongeren en dat decennia lang; hier was weinig werkgelegenheid (en die er was eenzijdig: pannen, sigaren), hier werd de cultuur in steeds sterkere mate bepaald door de gereformeerde zede: waarom zou je daar willen terugkeren? Natuurlijk, zijn ouders

67. Vriendelijk aangeboden door fa. P de Bruijn, wijnkopers te Nijmegen.

Met Juliette Maanicus en Rudolf Roukema in de Koornmarktspoort, 2002. Rechts hangt een foto van Ida Gerhardt. (Foto part. collectie)

woonden er en er was een kleine kring waar hij emploti vond (KLC, de Rederijkers) en de stad is, nader beziën, natuurlijk verrukkelijk: de structuur van straten en stegen, het water en de kade, de weiden en de hooilanden, de hoge luchten, de bossen in de verte, het gerucht om de stad, de scherpe geuren. Maar ook hier weer dat karakterologisch bepaalde: hij wenste zijn publiek te laten zien dat ook in deze stad te leven viel (al wilde hij er niet meer wonen), laten zien dat er hier altijd

milieus waren geweest die het leven kleur en fleur wensten te geven.⁶⁸ Dat bleef, en dat wist Henk terdege, niet beperkt tot zijn eigen, vrijzinnige kringetje. Vanzelfsprekend voor hem was dat hij vrienden kon maken onder heel verschillende kringen van de Kamper samenleving, ook onder het gereformeerde volksdeel. Zijn generatiegenoot Wim Steunenberg (1928) zegt ervan:

‘Kampen, waar het verhaal begon. Stad van calvinisme, maar ook van een, zij het getalsmatig kleinere, duidelijke vrijzinnigheid. Uit die confrontatie zijn wij beiden voortgekomen. Op de speelplaats van het Gemeentelijk Lyceum en het Gereformeerd Gymnasium stond een ijzeren hek. - Gelukkig kon je er doorheen kijken.’⁶⁹

Het meest baat had hij natuurlijk bij welgezinde journalisten en het cultureel geïnteresseerde publiek in de stad; ook jongere generaties wist hij te boeien en aan zich te binden. Het jubileum van 1974, op touw gezet door John Kummer, met sterke steun van de toenmalige burgemeester, werd de grote doorbraak naar een stad die ook werkelijk aan een nieuwe levens-

68. Jaap van Gelderen, ‘Wind, water, weiden en torenhoog de stad’. *Kamper Almanak* 2001, 38-44 (Causerie bij het afscheid van de oude Gemeente Kampen, d.d. 21 december 2000, aan de vooravond van de fusie met de Gemeente IJsselmuiden-Grafhorst).

69. In: *Parmentier*, 67. Over Willem Eduard Steunenberg: Jaap van Gelderen, ‘Mr. Willem Eduard Steunenberg (1928). Boekensteun en schrijversvriend’. In: Keuter, *Kamper gevlij*, 59-62.

Toegangsbewijs Stadsgehoorzaal, 2007. (part. collectie)

periode was begonnen: stadsuitbreiding, stadsherstel, investering en havenaanleg.⁷⁰ Grappig dat moment in een kranteninterview uit 1974, Henk poseert voor het City-theater:

‘Op het moment dat we, met het City-theater als decor, een plaatje willen schieten, naderen in de straat enkele jongens die op een bakfiets moeizaam een te grote hoeveelheid huisraad verkassen. ‘Kale’, staat op de voorzijde onder uitpuilende plastic zakken nog net te lezen. Henk van Ulsen kijkt hen na. “Dat is toch vreemd”, zegt hij. “Ik vind lang haar wel leuk, maar toch verwacht je het niet in Kampen. Het past gewoon niet in mijn herinneringspatroon van vroeger, toen ik Kampen kende”.

Nu, het nieuwe Kampen heeft hij leren kennen! Maar, eerlijk gezegd: hij liet zich graag fêteren, was ijdel als iedere toneelspeler. De Kamper klap was gewenst! Hier was hij een gevierde zoon van de stad, in Amsterdam (en omstreken) een onder velen.

‘Niets is zeker...’

Henk leende in de laatste periode van zijn leven zijn stem aan commercials voor een Verzekeringsmaatschappij; daarmee kreeg hij een nog grotere stembekendheid, hij werd een tijdlang *ieders* bezit:

70. Geraart Westerink, *Stad in de steigers. Stadsvernieuwing in Kampen, vanaf de jaren zeventig van de 20ste eeuw*. Kampen 2008. Uitgave van de IJsselacademie.

‘Dit is Henk. Henk is onze stem. De stem van Delta Lloyd. De stem waar we een paar keer per week vragen over krijgen. Van wie die stem toch is. Van Henk van Ulsen dus. Hij leest niet gewoon, hij speelt. Hij is die tekst. Maar nu komt het - Henk is muziek- en dansliefhebber. En dat horen de mensen ongetwijfeld. Dat Henks woorden ritme hebben. Dat Henk zijn tekst kan laten dansen. Het is een gave om mensen zo te raken met een stukje tekst en je stemgeluid. Maar daar doet Henk helemaal niet verheven over. (...) Tja, niets is zeker, zoals Henk zo mooi kan zeggen. Maar laten we hopen dat hij dat nog heel lang voor ons kan blijven zeggen. Een jaar of twintig als het aan ons ligt (...) ... zeker is Delta Lloyd.’⁷¹

Na de geboorte van een mens is één zaak zeker: de mens zal sterven: ‘Memento homo, quia pulvis es et pulverum reverteris’, zegt Prediker. Dat besef moet Henk van Ulsen ook hebben gekend, al was het maar van die oude Prediker of uit een geliefd gedicht van Ida Gerhardt dat hij vele malen voordroeg:

GENESIS

*Oud worden is het eindelijk vermogen
ver af te zijn van plannen en getallen;
een eindelijke verheldering van ogen
voordat het donker van de nacht gaat vallen.*

*Het is een opengaan van vergezichten,
een bijna van gehavendheid genezen;
een aan de rand der tijdeloosheid wezen.
Of in de avond gij de zee ziet lichten.*

*Het is, allengs, een onomstotelijk weten
dat gij vernieuwd zult wezen en herschappen
wanneer men van u schrijven zal: ‘ontslapen’,
Wanneer uw naam op aarde is vergeten.’⁷²*

71. Als advertentie van Delta Lloyd geplaatst in het boek van Jungschleger, met foto in de opnamestudio (Otto Romijn).

72. Ida Gerhardt, ‘Genesis’. In: *Verzamelde Gedichten*, II, Amsterdam 1999, 565 (oorspronkelijk uit: *Het Sterreschip*, Amsterdam 1979).

De gewone arbeid ging intussen door, nieuw werk werd voorbereid, uitgeprobeerd, besproken. In november 2007 verscheen de biografie, op verzoek van het Theater Instituut Nederland te Amsterdam geschreven door Ineke Jungschleger. Henk was er blij mee. Jeroen Kummer stelde zijn uitvoerige aantekeningen ter beschikking, Henk het uitbundige illustratiemateriaal.⁷³ Kummer jr. was hoe langer hoe meer een vertrouwde gesprekspartner van Henk geworden, die ook graag tekstuele adviezen van hem aannam (en goede raad in moeilijke gevallen). Tot driemaal toe verzorgde Henk de presentatie van een dichtbundel van Jeroen: in 2006 *Maart*, in 2008 *Najaar*, in juni 2009 *Mythografie*. Bij de laatste gelegenheid ontmoette Henk de Kamper kunstenaar Martin-Jan van Santen (1968) die, na een expositie in de Koornmarktspoort, gevraagd werd zijn werk te exposeren in Galerie MooiMan te Groningen. Henk zou de volgende expositie in Groningen (*Sailors Delight*) openen, op 16 augustus, en sprak Van Santen daar weer: 'Jij mag mij schilderen ...', dicteerde hij, innemend als altijd bij dergelijke ontmoetingen; Henk had een scherp oog, heel zijn leven lang, voor talent. Van sessies als model, waarvan Henk zo intens (met binnenpretjes) kon genieten, is het niet meer gekomen. Eerst moest een kleine liesbreuk poliklinisch behandeld worden. Opknappen zou hij in het villaatje van een vriend van vroeger te Bussum (de trappen van het Amsterdamse *home* waren een bezwaar voor een snel herstel). De gastheer was het ontbijt aan het klaarmaken en hoort een gerucht vanaf het logeerbed: Henk was zojuist gestorven, in de vroege ochtend van 28 augustus 2009. Het hoorde zo vreemd, het ANP-bericht: 'In zijn woonplaats [sic] Bussum overleed ...'. Na 'eeuwige' Kampenaar was hij toch vooral ook Amsterdammer, in zijn gewone doen, bedrijvig, op straat 'enigszins ongeschoren, met een petje en vlotte gymschoenen, eerder vijftiger dan tachtig' (Theodor Holman, een buurtgenoot).⁷⁴ Op 3 september vond een afscheidsplichtigheid plaats in de Amsterdamse Westerkerk, met aansluitend een bijeenkomst in kleinere kring. Zijn lichaam werd gecremeerd. De as, vergezeld van bloemblaadjes, werd verstrooid in de IJssel, ter hoogte van Zalk.

Kampen, jaarwisseling 2009-2010

73. Henk van Ulsen heeft veel verhalen over zijn leven nagelaten in interviews, op de band; de foto's, tekeningen en de schilderijen zijn daarbij onmisbaar aanvullend bronmateriaal. De tegenspraken in al die verhalen en beelden roept tot bezinning over het genre biografie: is er wel één eenduidig beeld te schetsen, een leven met een lineair verloop?

74. Jan Uriot, 'Theodor Holman herdenkt Henk van Ulsen'. *Privé*, 16 september 2009, 30-31.